

УДК 94 (477.74) «1921»

DOI: <https://doi.org/10.18524/2312-6825.2018.29.153354>

Олександр Шишко

ORCID.ORG/0000-0002-9933-8794

*Кандидат історичних наук, доцент,
Докторант кафедри історії України
Одеського національного університету*

ім. І. І. Мечникова

(Україна, Одеса)

e-mail: shyshko2011@ukr.net

ОДЕСЬКА ГУБЕРНСЬКА НАРАДА З БОРОТЬБИ З БАНДИТИЗМОМ: ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація

У статті розглядаються передумови створення в Одесі у березні 1921 р. наради з боротьби з бандитизмом, яка була поклика-

на координувати діяльність військових та цивільних органів влади у губернії з метою придушення селянського повстанського руху, який ця влада трактувала як «бандитизм», та який був викликаний абсолютним несприйняттям селянством аграрної політики РКП(б). Для придушення селянських збройних виступів влада використовувала широкий арсенал засобів, серед яких були регулярні військові частини, війська ВНК, проведення розвідувальної та агентурної роботи, взяття заручників, облік сімей повстанців, запровадження колективної відповідальності жителі сіл тощо.

Ключові слова: нарада, «бандитизм», продрозкладка, повстання, селяни.

Oleksandr Shyshko

ORCID.ORG/0000-0002-9933-8794

PhD in History, Doctoral student

at the Department of History of Ukraine

Odessa I. I. Mechnikov National University

(Ukraine, Odesa)

e-mail: shyshko2011@ ukr.net

ODESA PROVINCIAL COUNCIL ON THE FIGHT AGAINST BANDITRY: PRECONDITIONS OF CREATION AND MAIN ACTIVITIES

Summary

The agrarian policy of the RCP (b) at the beginning of 1921 in Ukraine, in general, and in the Odesa province in particular, suffered almost complete collapse. The peasantry demonstrated its reluctance to move to collective forms of cultivating land, resisting the forced removal of its corn, while resorting to armed resistance. For its part, the communist government interpreted this position of the peasantry as «banditism» or «political banditism» and used a wide network of organizational, propaganda, military and punitive measures to «eliminate banditism». The main thesis of the article is that the resistance of the peasantry against the agrarian policy of the RCP (b) was so powerful, as to condition the creation the Odesa Provincial

Council on the fight against banditry (OGNBB) in March 1921, which was called to coordinate the activities of the military and civilian authorities in suppressing the peasant insurgency movement.

As of the beginning of January 1921, in Odesa province, the prodrazvyorstka (food apportionment) plan was executed at 37%. Such a result was achieved through the involvement of military forces, the use of punitive measures such as taking hostages, the work of visiting sessions of the provincial revolutionary tribunal, the activities of county emergency commissions and other numerous punitive bodies: «triplets», «fives», etc. Without using all this arsenal, the prodrazvyorstka plan would have been executed at much smaller scale. In the beginning of 1921, the relations between the workers of Odessa and the communist government became increasingly tense and hostile due to the sharp deterioration of the food supply delivered to workers and the cessation of the work of many enterprises. Under such circumstances, the authorities were not able to re-engage workers in the activities of “food squads”.

On this backdrop, in the beginning of 1921, the central government of Ukraine adopted a number of normative acts, which were intended to resolve issues of forms and means of combating “banditry”. Such means consisted of regular military units, punitive units of the Odessa Provincial Extraordinary Commission (OGRN), police detachments and committees of poor peasants, who together had to ensure «the elimination of banditism before the start of the sowing campaign».

During the period between March and August of 1921, the Odesa Provincial Council on Combatting Banditism focused on the development and implementation of measures that were intended to curb peasant armed actions and ensure the implementation of a redistribution. Such measures included the creation of permanent garrisons in the most dangerous areas, the organization of troop detachments, increased work of intelligence and agents, etc. Taking hostages, keeping track of the families of insurgents, imposing the collective responsibility of villagers also remained in the arsenal of punitive measures.

The activities of the OGNBB, which was called to coordinate the activities of military and civil authorities in order to suppress the

peasant insurgent movement, testified to how powerful the resistance of the peasantry to the agrarian policy of the RCP(b) was. In sum, the prosecution of peasantry and dire punitive measures, perpetuated against the agrarian population, testify to the fact, that peasants have become a significant danger to the communist authorities. As they did not corroborate the agrarian policies of the Bolshevik state, peasants started to organize mass resistance movement, undermining food supplies for the city and the workers, a social class at the core of the supporters of the regime.

Key words: council, “banditry”, *prodrazvyorstka* (food apportionment), insurgency, peasants.

Постановка проблеми. 1921 рік в Україні був позначений складними та суперечливими суспільно-політичними та економічними процесами. З одного боку комуністична влада опинилась у глибокій економічній та політичній кризі, яка була викликана повним крахом «комуністичного будівництва», яке в Україні тривало з кінця 1919 р. та повністю копіювало соціальні перетворення у Росії, які там розпочались у 1918 р. З іншого боку різке погіршення продовольчого забезпечення робітників і як наслідок зниження їх життєвого рівня не призвело до масових виступів пролетаріату, тим більше до збройної боротьби з більшовицьким режимом. Так само селянський повстанський рух не набув масового та організованого характеру, а навпаки отамани та рядові повстанці почали здаватись на милість влади, яка оголосила амністію для таких осіб. Влада, своєю чергою, не маючи змоги силою придушити збройний опір селянства, змушена була відмовитись від основних положень аграрної політики з її постулатом колективного обробітку землі та прийняти закон про право володіння землею протягом наступних 9-ти років. Перспектива заміни продрозкладки на фіксований натуральний податок з можливістю реалізації своєї продукції на ринку також значно вплинуло на настої селян.

Та найважливіше, що у 1921 р. повстанський рух почав втрачати свою соціальну базу, яку складало заможне селянство. Заступник командувача збройними силами України Р. Ейдеман так пояснював зміну настроїв у селян: «Куркуль, змучившись безперерв-

ною боротьбою і розчарувавшись у можливості легкої перемоги над робітничо-селянською владою, починає втрачати віру в своїх отаманів, під якими б гаслами вони не виступали» (Коммунист, 1921, 27 августа). Отже, українське селянство ставало все більш виснаженим від безперервного терору, який до нього застосовувала комуністична влада за допомоги чисельних каральних органів та регулярного війська. Для координації діяльності військових та цивільних органів влади, які покликані були вести боротьбу з селянським повстанським рухом, у лютому 1921 р. було створено Постійну нараду з боротьби з бандитизмом при РНК УСРР, а у губерніях та повітах відповідно було створено місцеві наради.

Аналіз досліджень. Одним з перших, хто звернувся до аналізу діяльності Постійної наради у контексті «розгрому збройної внутрішньої контрреволюції на Україні», був О. Кучер, який також детально перерахував функції, які були покладені на губернські на повітові наради з боротьби з бандитизмом (Кучер, 1971: 89). Л. Яковлева діяльності Постійної наради присвятила окреме дослідження, у якому навела декілька фактів з роботи Одеської губернської наради з боротьби з бандитизмом. Зокрема, вона вказала на факт винесення догани Одеській нараді за допущенні нею порушення влітку 1921 р. (Яковлева, 1991: 48). І. Шкляєв розглянув окремі епізоди діяльності Одеської губернської наради у контексті боротьби із селянським повстанським рухом у 1921 р., зокрема, стосовно чисельності військ ВНК та інших збройних формувань, які були задіяні у цій боротьбі (Шкляєв, 2002: 85, 86). Для розуміння атмосфери, яка панувала в Одесі протягом 1921 р., важливою є праця В. Савченка, у якій він писав, що стан одеської промисловості можна було охарактеризувати двома словами: розруха та розорення, і відповідно тисячі робітників, службовців та безробітних втратили будь-яку надію на покращення свого становища (Савченко, 2012: 22, 23). Отже, проблема функціонування органу, який покликаний був координувати та керувати діяльністю військових та цивільних органів влади в Одеській губернії у сфері боротьби з повстанським рухом є малодослідженою.

Мета статті. Метою статті є висвітлення передумов створення та основних напрямків діяльності Одеської губернської наради

з боротьби з бандитизмом (ОГНББ) та аналіз нормативного забезпечення підстав для боротьби із заможним селянством та повстанським рухом.

Виклад основного матеріалу. Станом на 10 січня 1921 р. в Одеській губернії з плану у 21 507 199 пуд. збіжжя відповідно до закону «Про хлібну розкладку» від 24 серпня 1920 р. (хоча в законі мова йшла про 23 млн. пуд. збіжжя) було зібрано 8 116 543 пуд. збіжжя, або 37% (Вісти, 1921, 22 січня). Цей показник спонукав представників влади до аналізу та пояснень такого стану речей. У першому випадку В. Триліський у своїй публікації проголосив тезу проте, що «для нас є незаперечним той факт, що відсоток виконання розкладки, за дуже рідким виключенням, є найкращим мірилом революційності тієї чи іншої місцевості, підготовленості радянського апарату, енергії та впливу партії, ставлення селян до Радянської влади». Звідси він робив висновок, що 37% це той максимум, якого змогла досягти влада станом на початок 1921 р., тому що в інших губерніях результат був ще нижчим. Іншими словами, він зауважено давав зрозуміти, що влада могла розраховувати на підтримку не більше третини селянства України. Але при цьому автор публікації не згадав того факту, що такий результат виконання продрозкладки було досягнуто завдяки залученню військової сили, зокрема, 51-ї дивізії, задіяння каральних заходів, таких як взяття заручників, роботі виїзних сесій губернського революційного трибуналу, діяльності повітових надзвичайних комісій та інших чисельних каральних органів: «трійок», «п'ятірок» тощо. Без використання всього цього арсеналу процент виконання продрозкладки був би набагато меншим. Яким він міг бути могло свідчити виконання плану продрозкладки згідно декрету «Про землю» від 5 лютого 1920 р. Без залучення військової сили та каральних органів цей показник складав станом на червень 1920 р. 10% (Супруненко, 1966: 369).

Звідси впливав очевидний висновок про те, що згідно логіки В. Триліського «мірилом революційності» Одеської губернії була цифра «10». Звичайно, такого радикального висновку автор не міг собі дозволити. Навпаки, він бідкався, що Україна занадто відстала від Великої Росії, до якої «нам ще довго тягнути».

Але виявляється у тій же Великоросії ситуація також була далеко не ідеальною. Станом на кінець 1920 р. план продрозкладки там виконали 10 непродуктивних губерній, ще шість губерній наблизились до її виконання, а от 9-ть ударних губерній з 109 565 000 виконали 57 722 000 пуд. збіжжя, або 52,7%. Отже, «революційність» російського селянства також мала низькі показники.

Логіка аналізу спонукала В. Триліського перейти до розгляду «мірила революційності» кожного повіту Одеської губернії. Отже, Одеський повіт виконав план продрозкладки на 67,0%, Ананьївський – 47,7%, Вознесенський – 28,8%, Первомайський – 27,0%, Балтський – 21,6%, Тираспольський – 16,0%. Висновок його був лаконічним, там де не було проведено розшарування села, де не було походу на куркуля, тобто у Тираспольському повіті, й виявився найнижчий результат. Невиголошений висновок полягав у тому, що вищий результат був там, де були задіяні зовнішні чинники карального характеру.

Друкуючи свій матеріал у відкритій пресі, В. Триліський змушений був уникати відвертих висновків. Інструктор ВУЦВКа Д. Приходько, який проводив інспекцію Одеської губернії з 22 січня до 15 лютого 1921 р., у закритій доповіді міг собі дозволити більш категоричні висловлювання. Отже, у своїй доповіді інструктор ВУЦВКа зробив висновок про те, що «земельна політика протягом всього 1920 р. як по всій Україні, так і в Одеській губернії, дійшла на місцях до повного краху та довела, і доводить сільське господарство до повного упадку культури землеробства і розрухи господарства» (ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 617. Арк. 115зв.). Зокрема, він звітував про те, що створення комун з колективного обробітку землі привело до того, що у Вознесенському повіті у волостях від 10 до 20 тис. десятин землі так і не було зорано та засіяно.

Радянська історіографія, яка всіма силами намагалася довести, що створення у 1920 р. колективних господарств стало свідченням нездоланої тяги до колгоспного ладу, який «відповідав життєвим інтересам трудящого селянства» (Супруненко, 1966: 368), у той же час змушена була визнавати, що колгоспний рух не став масовим, до нього залучалась лише незначна частина найбідні-

шого селянства і сільськогосподарського пролетаріату, основна ж маса селянства «прагнула розвивати одноосібне трудове господарство» (Чмига, 1974: 76). До такого висновку спонукали конкретні результати колгоспного будівництва, причому вони різнилися у представників радянської історіографії з України та Росії. Перші називали загальну кількість колгоспів станом на кінець 1920 р., яка нараховувала понад 700 господарств (Данилов, 1963: 154), а другі – 960, або й навіть біля 1 тисячі (Чмига, 1974: 76). В Одеській губернії станом на 1 січня 1921 р. нараховувалось 3 комуни, 74 артлі і 2 товариства (Данилов, 1963: 154).

Отже, українське селянство загалом та Одеської губернії зокрема категорично не сприймало аграрної політики РКП(б) у всіх її вимірах, воно не розуміло «вірного марксистського положення про те, що на основі індивідуального дрібного селянського господарства не можна побудувати соціалізм» (Супруненко, 1966: 194). Але якщо у 1921 р. комуністичні вожді тимчасово відмовились від насадження колгоспів, то від необхідності подальшого примусового вилучення збіжжя у селян вони відмовитись не могли.

Інший підхід до розуміння причин низького виконання продрозкладки продемонстрував голова Одеського губерньського продовольчого комітету Патрикеев під час об'єднаного засідання губревкому та пленуму губкому. За його версією помітне падіння заготівлі збіжжя, яке спостерігалось протягом останніх місяців, було викликане тим, що зник інтерес до продовольчої роботи з боку широких робітничих мас. Він скаржився на те, що останнім часом робітничі загони стали хирлявими, малочисельними і тому втратили вплив на хід продовольчої заготівлі. Звідси Патрикеев робив висновок, що «треба влити нову живу струю робітників і посилити політичну роботу у червоноармійських частинах» (Вісти, 1921, 16 січня). Показовою була реакція зібрання на цю його пропозицію. У постанові містився запис про «посилення політичної роботи у червоноармійських частинах у сенсі популяризації продовольчої роботи» і нічого не було сказано про робітників. Звичайно, це не було випадковим. Ще у серпні, під час мобілізації робітників на продовольчий фронт та для походу на куркуля, замість 5 тис. робітників вдалося зібрати у продзагони лише 3 тис.

Отже, вже від самого початку продовольчої кампанії великий відсоток робітників, навіть під загрозою бути притягнутим до відповідальності «за законами революційного часу», категорично відмовився йти на «продовольчий фронт», у битвах якого чисельні жертви несли обидві сторони.

На початку 1921 р. стосунки між робітниками Одеси та комуністичною владою ставали все більш напруженими. Про ситуацію, яка склалася у місті, голова Одеського губревкому Я. Дробніс 9 лютого по прямому дроту доповів представнику уряду у Харкові. Зокрема, Я. Дробніс повідомив, що у місті склалося важке становище з паливом, через відсутність якого всі заводи і фабрики стоять. Крім цього, відсутність дров не дозволяла випікати достатню кількість хліба для постачання робітників. Цим користувалися провокатори і Одеса, за висновком Я. Дробніса, була близькою до масового виступу робітників. До всього, спекуляція у місті набула відверто нахабних і відкритих форм. Значного резонансу набув підпал шкіряного заводу, який весь вигорів (ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 615. Арк. 2). Ситуація у місті не покращилась навіть після того як на середину лютого план виконання продрозкладки було доведено до 9 млн. пуд. збіжжя, тому що місцеві органи «змушені були ні в якому разі не затримувати виконання позагубернських нарядів, зокрема для Донбасу» (ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 523. Арк. 1).

За таких обставин сподівання на те, що робітники Одеси відгукнуться на заклик влади знову записуватись до продзагонів, були марними. Тому як і раніше влада могла залучати до продовольчої роботи, тобто до вилучення збіжжя у селян, лише регулярне військо.

Ще у квітні 1920 р. боротьба з «бандитизмом» була покладена на Управління тилами Південно-Західного фронту, при тилах армій, дивізій, а також при губернських дільницях і повітових комендатурах створювались постійні наради. У вересні ця боротьба була доручена військам внутрішньої служби (ВНУС), а у грудні командуючому збройними силами України (Кучер, 1971: 88). Отже, протягом 1920 р. відповідальним за боротьбу з бандитизмом, тобто з селянським повстанським рухом, було військове

командування, а практичні заходи цієї боротьби покладались на військові збройні формування.

У січні 1921 р. розпочався процес переведення боротьби з бандитизмом з підпорядкування органів військового командування до РНК УСРР та місцевих органів влади, організацій та відомств, щоб активізувати їх діяльність у цій боротьбі, надавши їм контрольно-розпорядчі функції. Двадцять третього січня РНК УСРР, розглянувши питання про боротьбу з бандитизмом, ухвалила постанову, у якій, зокрема, політичній нараді при командуючому військовими силами у республіці доручалося розробити план конкретних заходів у всеукраїнському масштабі. Проект таких заходів 29 січня було подано на затвердження РНК і того ж дня уряд прийняв постанову «Про заходи боротьби з бандитизмом» (Яковлева, 1991: 42). Задекларувавши цю боротьбу політикою державної ваги, постанова змінювала акценти у цій боротьбі. Отже, віднині така боротьба визнавалася найважливішим завданням комітетів незаможних селян (КНС). Для реалізації цього завдання всі озброєнні загони КНС у волостях та селах планувалось віддати під управління міліції, а організовані із незаможних селян полки, батальйони та ескадрони включити до складу територіальних полків Всеобучу з оперативною підлеглистю відповідним начальникам тилу (Про заходи з боротьби з бандитизмом, 1921: 34-35). Таким чином, на допомогу регулярним військовим підрозділам мали прийти озброєнні загони незаможних селян, які під керівництвом та за участі міліції й мали опинитися на вістрі цієї боротьби.

Першого лютого РНК УСРР затвердив ще одну постанову «Про боротьбу з бандитизмом», у якій розвиток цього явища було пов'язано з відсутністю «необхідної впертості з боку місцевих радянських та партійних органів». У постанові знову акцентувалася увага на тому, що боротьба з бандитизмом на місцях велася тільки військовими засобами, які призводили до знищення живої активної сили, але не усували корінних причин існування бандитизму. Та проблема полягала ще й у тому, що залучення регулярного війська дуже часто не давало потрібного ефекту, траплялися випадки, коли «окремі військові частини демонстрували повне

нерозуміння характеру цієї боротьби» (Про боротьбу з бандитизмом, 1921: 40). Відповідно постанова покладала на губернiальнi наради обов'язок стежити за тим, щоб вiйськовi частини, якi були задiянi у сферi боротьби з бандитизмом, були добре проiнструктованi, суворо керувались у своїй роботi iнструкцiєю РНК УСРР та ЦК КП(б)У вiд 8 грудня 1920 р.

Ця постанова ще раз закликала до «змицнення й пiдвищення якостi сiльської та волосної мiлицii», вiд стану якої значною мiрою мав залежати успiх у боротьбi з бандитизмом мiсцевого значення, за умови наявностi достатньої кiлькостi вiйська. Що стосується КНС, то у постановi йшла мова про їх обов'язкову участь у роззброєннi куркульських елементiв села.

Отже, на початок лютого 1921 р. центральною владою України було прийнято нормативнi акти, якi були покликанi врегулювати питання форм i засобiв боротьби з бандитизмом. До таких засобiв належали регулярнi вiйськовi частини, каральнi пiдроздiли Одеської губернської надзвичайної комiсії (ОГНК), загони мiлицii та КНС, якi всi разом мали забезпечити «лiквiдацiю бандитизму до початку посiвної кампанii».

Досвiд 1920 р. свiдчив про те, що залучення КНС до цієї боротьби було нелегким завданням. Однак рiшення «центру» необхiдно було виконувати, тому розпочався процес агiтацiйної та пропагандистської роботи. В Одеськiй губернiї у сiчнi-лютому було органiзовано та проведено повiтовi та волоснi конференцiї КНС, де «у практичнiй площинi було поставлене питання боротьби з бандитизмом, щоб вся маса неможливого селянства прийнялася думкою про необхiднiсть негайної лiквiдацiї бандитизму i взялася за цю справу, щоб бiльш спокiйнi райони допомогли бiльш загрозливим» (Вiсти, 1921, 21 сiчня, 15 лютого).

Питанню боротьби КНС з бандитизмом було придiлено значну увагу на 5-му Всеукраїнському з'їзди рад, робота якого тривала з 25 лютого до 3 березня 1921 року. У зверненнi до робiтників i селян всiєї України за назвою «Бандит – ось наш ворог!» мiстився заклик до комiтетiв неможлих селян бити «нешадно бандитiв, викорiнювати їх, не давати пощади тим, хто їх пiдтримує, вiдбирати землю бандитiв, конфiскувати їх майно». Крім цього, з'їзд

зобов'язував «всі цивільні та військові установи надавати КНС найширше сприяння, як у їх роботі взагалі, так і зокрема у боротьбі з бандитизмом» (Съезды Советов, 1960: 118-119).

Таким чином, за задумом влади центр ваги у боротьбі з бандитизмом мав переїститися від регулярного війська до підрозділів міліції, у підпорядкуванні яких мали перебувати загони незаможників. Ця новація потребувала нормативних змін, тому 19 лютого РНК УСРР вирішив ліквідувати Наряду з боротьби з бандитизмом при командуючому збройними силами України і створити натомість Постійну нараду з боротьби з бандитизмом вже безпосередньо при Раді Народних Комісарів УСРР (Дополнительный сборник, 1921: 5).

Перше засідання Постійної наради відбулось 21 лютого 1921 р., на якому, передусім, було розглянуто організаційні питання, зокрема про те, що засідання мають відбуватися не менше ніж 2 рази на тиждень та що протоколи мають бути абсолютно секретними та вручатися членам комісії під особисту розписку. Наступним питанням стало формулювання основних завдань Постійної наради, які полягали в об'єднанні діяльності всіх відомств для боротьби з бандитизмом, для чого першочерговою задачею було визначено пошкваллення діяльності губернських нарад з цією метою.

Відповідно одне з питань порядку денного було присвячене тим завданням, які покладалися на губернські наради. Цим нарадам було вказано на необхідність посилення боротьби з бандитизмом, зосередивши всю увагу на цій боротьбі, з тим, щоб виконати задачу ліквідації банд до весни, «маючи на увазі отриманні відомості про наміри імперіалістів використати петлюрівський та куркульський рух на Україні з метою боротьби проти радянської влади, а також ту допомогу, яку надають всіляким підпільним організаціям імперіалістичні сусіди, зло, яке бандити наносять селу, неможливість налагодити радянську роботу тощо» (ЦДАВО. Ф. 3204. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 1).

Дванадцятого березня 1921 р. відбулось перше засідання Одеської губернської наради з боротьби з бандитизмом, на якому першим питанням порядку денного було обговорення інформації про стан справ у губернії. Голова ОГНББ Патрикеев, який був і

головою губвиконкому, у своєму виступі наголосив на двох важливих моментах: на необхідності передислокації надійних частин до найбільш загрозливих районів та на потребі посилення військової сили ОГНК у зв'язку з можливим розвитком бандитизму весною.

Своїми враженнями від поїздки по губернії поділився начдив 51-ї дивізії В. Блюхер. Він повідомив, що ситуація у Тираспольському та Ананьївському повітах спокійна, лише Балтський повіт перебуває на особливому стані, але й там немає відвертого й відкритого бандитизму. Начдив запропонував застосувати метод вилучення бандитів та зосередити постійні гарнізони у Балтському повіті, особливо у Голованівському й Савранському районах. Окремо В. Блюхер зупинився на організації загонів на тачанках, створення яких гальмувалося відсутністю власне тачанок. При цьому він зазначив, що РВР 6-ї армії відмовила у видачі тачанок 51-й дивізії з числа мобілізованих в Одеській губернії, тому поки що задачі таких загонів виконували команди кінних розвідників по 80 шабель кожна. Крім суто питань військового характеру начдив у своєму виступі торкнувся й питання проведення посівної кампанії, вказавши що дивізія не має для цього вільних сил.

У своєму виступі замісник голови ОГНК Л. Заковський вказав на те, що згідно заяви В. Балицького боротьба з бандитизмом буде покладена на органи надзвичайних комісій, які й будуть формувати летючі загони. У той же час ОГНК у своєму розпорядженні мала 2 батальйони, які були укомплектовані на 60%, та напівескадрон. У зв'язку з цим Л. Заковський наголосив, що вказані сили мають бути збільшені до 3-х батальйонів піхоти, 1-го ескадрону кавалерії та взводу артилерії. Підводячи підсумки цих виступів Патрикеев наголосив на необхідності єдності оперативного командування у губернії.

За підсумками обговорення першого питання порядку денного було прийнято постанову, у якій було доручено начдиву В. Блюхеру «з метою планомірної та продуктивної боротьби з бандитизмом» зробити доповідь від імені губернської наради РВР 6-ї армії про необхідність єдності оперативного командування у межах Одеської губернії всіма збройними силами. Крім цього, було прийнято рішення звернути увагу Х. Раковського та М. Фрунзе

на необхідність такої єдності. Також було визнане за необхідне провести додаткову мобілізацію тачанок для організації летючих загонів в Одеській губернії та клопотатися перед центром про збільшення військ ОГНК. А голові ОГНК було запропоновано розробити план розвідувальної роботи та разом з начдивом 51-ї дивізії розробити узгоджений план із роззброєння населення та реєстрації бандитизму (ЦДАВО. Ф. 3204. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 1).

У зв'язку з тим, що до 15 лютого 1921 р. так і не було виконано план продрозкладки за 1920 р. на 100% було заслухано Патрикеева, який доповів, що «згідно вимог центру в Одесі має бути створений фонд у розмірі 6 млн. пуд., тобто щоденно має бути завантажено 100 вагонів, а для цього необхідно заготувати 1,5 млн. пуд. і стільки ж вивести з волосних зсипних пунктів». У постанові з цього питання було зафіксовано, що «від імені губернської наради необхідно видати наказ для військових частин про потребу до початку польових робіт напруження всіх сил для проведення продрозкладки» (ЦДАВО. Ф. 3204. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 1 зв.). Іншими словами без залучення збройної сили у влади не було ніякої надії на виконання плану продрозкладки. На завершення було прийнято рішення проводити засідання губернської наради щотижня у неділю.

Наступне засідання ОГНББ відбулось 20 березня, на ньому розглядалось єдине питання про хід боротьби з бандитизмом. У своєму виступі начдив 51-ї дивізії В. Блюхер знову підняв питання про організацію летючих загонів «у зв'язку з тим, що піхота не достатньо пристосована для боротьби з бандитизмом». Він запропонував мобілізувати у селян 165 возів, з них не менше 40 тачанок, які мали бути зосередженні при Одеському, Тираспольському та Ананьївському повітових воєнних комісаріатах. За результатами обговорення цього питання було прийнято рішення дати вказівку відділу управління губвиконкому терміново скласти рознарядку для Балтського, Первомайського та Ананьївського повітів на реквізицію за допомогою губернського оперативного штабу необхідної кількості возів та тачанок.

Л. Заковський інформував членів наради про те, що ОГНК почала брати на облік куркулів та сім'ї осіб, які беруть участь у

бандах, що серед іншого має сприяти роззброєнню населення. Також він доповів, що вживаються заходи для постачання військових частин відповідними агентурними відомостями. Патрикеев у своєму виступі наголосив на необхідності оперативного підпорядкування летючих загонів місцевим апаратам ОГНК. Учасники наради цю пропозицію підтримали. Завідувач губернським лісовим комітетом Богуш запропонував покласти відповідальність за бандитизм на місцеве населення та звернувся до членів ОГНББ з пропозицією поповнити роту губліському на 170 осіб. Нарада ці пропозиції підтримала та доручила, зокрема, В. Блюхеру «опрацювати питання про відповідальність населення за бандитизм». І вже на завершення було розглянуто кадрове питання, а саме було запропоновано особливому відділу 51-ї дивізії командувати відповідальних працівників для роботи у ОГНК (ЦДАВО. Ф. 3204. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 2).

Чергове засідання ОГНББ відбулось аж 4 квітня. Затримка із його проведенням можливо була викликана тим, що відбулись кадрові перестановки. Головою губнаради став А. Кельмансон, а Патрикеева було призначено на посаду голови губернського продовольчого комітету, яку він обіймав у 1920 р. До порядку денного цього засідання також було включено єдине питання, яке стосувалося заходів, які вживалися для боротьби з бандитизмом. Єдиним доповідачем був В. Блюхер, який повідомив про посилення бандитизму у північній частині губернії та в районі заготівлі дров. Він вчергове наголосив на необхідності прискорення мобілізації тачанок, без чого було неможливо вести «успішну боротьбу», та вказав на дієвий спосіб цієї боротьби, який полягав у «покладенні на населення відповідальності за бандитизм». Після цього він зачитав проект відповідного наказу. Учасники наради постановили надрукувати цей наказ, після його редагування у губпарткомі, у кількості 5 тис. екземплярів, а також надрукувати у кількості 500 екземплярів інструкцію для боротьби з бандитизмом (ЦДАВО. Ф. 3204. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 3).

На засіданні ОГНББ, яке відбулось 23 квітня за головування голови губвиконкому Я. Дробніса, В. Блюхер вже традиційно зробив доповідь про стан справ у губернії. Особливістю цього зі-

брання стала суперечка, яка виникла між В. Блюхером та головою ОГНК М. Дейчем. Розбіжності між ними виникли через різне трактування інформації про появу банд у тому чи іншому районі. М. Дейч наполягав на тому, що ОГНК надає точні агентурні відомості про дислокацію банд, а начдив з ним не погоджувався. Врешті решт було прийнято рішення про створення спеціальної комісії, яка мала перевірити відомості, які були надані ОГНК з питання появи банд (ЦДАВО. Ф. 3204. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 4).

У травні відбулось два засідання ОГНББ, 3-го та 23-го числа, на яких передусім продовжували розглядатись питання військового характеру, зокрема передислокації військових частин з Балтського повіту, населення якого «не витримувало присутності там великої кількості війська» (ЦДАВО. Ф. 3204. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 5). Знову і знову на цих засіданнях обговорювалось питання про залучення військових частин до виконання плану продрозкладки. У той же час Я. Дробніс з прикрістю інформував зібрання про «пасивне, і навіть більше ніж пасивне, ставлення червоноармійців до продрозкладки» (ЦДАВО. Ф. 3204. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 6). У зв'язку з цим начдиву 51-ї дивізії Ольшевському, який змінив на цій посаді В. Блюхера, було доручено видати ще один наказ про активне сприяння й участь у справі проведення продрозкладки бійців дивізії. Про труднощі у губернії з посівною кампанією засвідчило клопотання учасників наради до комбрига прикордонної бригади про залучення бійців цієї бригади до засіву полів.

Засідання ОГНББ, яке відбулось 11 червня, ознаменувалось завоюю Я. Дробніса про посилення бандитизму, особливо у Балтському повіті. Причиною активізації спротиву селянства заходам влади була вказана публікація закону про запровадження натурального податку. Реакцією наради на дії селян стала постанова, яка зобов'язувала всі органи влади у повітах «посилити роботу з боротьби з бандитизмом, не послаблюючи кампанію з проведення продрозкладки» (ЦДАВО. Ф. 3204. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 8).

Після цього засідання ОГНББ протоколи наступних зібрань, а саме за №№ 8-13, у матеріалах архівної справи відсутні. А протоколи за вересень-листопад через вигорання фарби не підлягають прочитанню.

Тому цей період у діяльності ОГНББ поки що залишається недоступним для дослідження, за виключенням засідання, яке відбулось 22 серпня 1921 р. Це засідання носило особливий характер, у ньому взяли участь голова РНК УСРР Х. Раковський, командувач військами України М. Фрунзе, член ЦК КП(б)У О. Шумський і, звичайно, місцеве керівництво. Головував на цьому засіданні Х. Раковський.

Порядок денний нараховував сім питань, серед яких першим розглядалося питання «про бандитизм». Доповідь з цього питання зробив начдив 51-ї дивізії П. Дибенко, який повідомив, що за період липня-серпня було розкрито декілька підпільних організацій, які мали зв'язок із С. Заболотним, зокрема, у Балтському та Первомайському повітах. Він згадав про ці організації через те, що з ними були пов'язані декілька радянських командирів, зокрема, Гаркуша, який був начальником розвідки кавалерійського полку 24-ї дивізії, та який, як згодом з'ясувалося, був колишнім начдивом 45-ї дивізії Савицьким. На Гаркушу-Савицького було покладено обов'язок бути сполучною ланкою між 24-ю дивізією та 70-ю бригадою, натомість від двічі у с. Любашівка зустрічався із Заболотним, де вони обговорювали питання розгрому 51-го кавалерійського полку та 151-ї бригади. Далі П. Дибенко повідомив, що 25 липня у с. Любашівка мав відбутися повстанський з'їзд, на якому мав бути присутнім Заболотний та декілька представників командного складу деяких військових одиниць, зокрема, й Гаркуша. Але цей з'їзд не відбувся через те, що П. Дибенко та М. Дейч «своєчасно вжили заходи» персонально прибувши до Балтського повіту разом кавалерійським полком, який «розбив дві банди». Завершуючи свій виступ начдив заявив, що «після проведеної у ніч на 27 липня ліквідації Одеська губернія благополучна у сенсі бандитизму» (ЦДАВО. Ф. 3204. Оп. 1. Спр. 50. арк. 10).

Але така доповідь не задовольнила Х. Раковського, тому він звернувся до учасників наради із кількома запитаннями: який загальний стан губернії у сенсі бандитизму, як активного, так і потенційного; які райони є найбільш неблагонадійними у сенсі бандитизму; який стан у німецьких колоніях; де знаходиться С. Заболотний; які є відомості про переправлення з Румунії банд; чи є

самооборона із місцевого населення; яка кількість банд розбита і яку кількість бандитів взято у полон.

На ці питання надав відповідь голова ОГНК М. Дейч. Він повідомив, що прояви бандитизму були переважно у Первомайському та Балтському повітах, що ватажками банд є: Кошовий, Заболотний, Курсулов і Солтис, причому Кошового вже вбито. Про місце їх перебування він повідомив, що Курсулов знаходиться у с. Димківка Балтського повіту, де його загін нараховує 40-50 шабель. Така само кількість шабель і у Заболотного, який нині перебуває в Уманському повіті Київської губернії, причому з Румунії він отримав 450 шабель. Більш детально голова ОГНК проінформував присутніх про розкриття однієї з підпільних організацій. Він повідомив, що вдалось розкрити значну організацію на чолі з Г. Осмолівським та Н. Дубовицьким, яка діяла на залізниці в районі Одеси, Бірзули, Вапнярки, Знам'янки та мала зв'язок із 70-ю бригадою, причому у її розпорядженні було 450 надійних багнетів. При цьому він назвав кількість арештованих осіб, у Балті – 150, у Первомайську – 120, на ст. Голта – 34.

Розв'язка у цій справі, яка фігурувала за двома назвами як справа «Одеського повстанського комітету» або «Одеської обласної підпільної петлюрівської організації», настала вже 2 вересня, коли колегія ОГНК на своєму засіданні прийняла рішення про розстріл 65 осіб, 16 осіб було ув'язнено до концтабору на 5 років, 52 особи на 3 роки, 126 осіб було звільнено, як таких, що «не мали ніякого стосунку до організації» (ГДА СБУ. Ф. 6. Оп. 3. Спр. 284. Арк. 208 зв.–214.).

Що стосується німців-колоністів, то М. Дейч повідомив, що вони пам'ятаючи розгром 1919 р., проявляють велику обережність, але все ж таки мають воєнну організацію, чисельність якої не досягає значних розмірів. На завершення свого виступу головний надзвичайник наголосив на тому, що С. Заболотний, маючи незначну військову силу, мав у своєму розпорядженні чудовий агентурний апарат, до складу якого входили навіть деякі голови волосних виконкомів та голови сільрад.

Саме остання теза виступу М. Дейча викликала найбільшу реакцію учасників наради. Вона ще раз засвідчила, що радянська

влада в Одеській губернії трималася на багнетах війська та не мала всеохоплюючої підтримки місцевого населення. Це підтвердила репліка голови губвиконкому Аверіна, який пожалівся про те, що тільки з його приїздом було поставлено і вирішено питання про формування кавалерійських ескадронів із незаможних селян, але при цьому це формування відбувалось за дуже несприятливих обставин. А стосовно загонів самооборони він повідомив Х. Раковського, що їх зовсім немає. У свою чергу заступник голови губвиконкому Грановський проінформував зібрання про те, що у Первомайському повіті вже триває виборча кампанія до рад, а у Балтському та Тираспольському йде відповідна підготовка. З цього питання губнарада постановила «запропонувати губвиконкому періодично перевіряти благонадійність та працездатність всіх виконкомів та ревкомів і замінити ті з них, які виявляться не на висоті». Більшовицька влада, починаючи з перших місяців свого існування ще у 1920 р., ніяк не могла сформувати надійну для себе владу у сільській місцевості губернії. Проводячи вибори до рад та формуючи виконкоми цих рад, ця влада через деякий час змушена була припинити їх діяльність та утворювати ревкоми. Отже, станом на кінець літа 1921 р. радянська влада не стала повноцінною владою у повітах та волостях Одеської губернії.

Висновки. Таким чином, створення спеціального органу, який був покликаний координувати діяльність військових та цивільних органів влади з метою придушення селянського повстанського руху, стало свідченням того наскільки потужним був спротив селянства аграрній політиці РКП(б) у всіх її вимірах. На початку 1921 р. стосунки між робітниками Одеси та комуністичною владою ставали все більш напруженими та ворожими і тому вона була не спроможна знову залучити робітників до діяльності продовольчих загонів. На початку 1921 р. центральною владою України було прийнято цілу низку нормативних актів, які були покликані врегулювати питання форм і засобів боротьби з бандитизмом. До таких засобів належали регулярні військові частини, каральні підрозділи ОГНК, загони міліції та комітетів незаможних селян, які всі разом мали забезпечити «ліквідацію бандитизму до початку посівної кампанії». Протоколи засідань ОГНББ засвідчили майже

повну відсутність в Одеській губернії загонів КНС. Центр ваги у боротьбі зі збройними селянськими виступами та у виконанні плану продрозкладки тут і надалі перебував у віданні військового командування та керівництва ОГНК. Взяття заручників, облік сімей повстанців, колективна відповідальність жителів сіл також залишались в арсеналі каральних заходів щодо селянства.

Список використаних джерел і літератури

1. Вісти Одеського Губернського Революційного Комітету і Губернського та загальноміського комітету КП(б)У.
2. Галузевий державний архів Служби безпеки України.
3. Ганжа, Слинко, Шостак, 1963 – Ганжа И. Ф., Слинко И. И., Шостак П. В. Украинское село на пути к социализму // Очерки истории коллективизации сельского хозяйства в союзных республиках. Сборник статей под редакцией В. П. Данилова. М., 1963. С. 151-223.
4. Дополнительный сборник декретов и постановлений ВУЦИК и Совнаркома к «Собранию Узаконений и Распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины». Х., 1921. Ст. 1. С. 5.
5. Коммунист (Харьков).
6. Кучер, 1971 – Кучер О. О. Розгром збройної внутрішньої контрреволюції на Україні у 1921–1923 рр. Х., 1971. 171 с.
7. Про боротьбу з бандитизмом (постанова) // Збірник законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду України. 30 січня – 15 лютого 1921 року. Ч. 2. С. 40.
8. Про заходи для боротьби з бандитизмом (постанова) // Збірник законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду України. 30 січня – 15 лютого 1921 року. Ч. 2. С. 34-35.
9. Савченко, 2012 – Савченко В. А. Неофициальная Одесса эпохи нэпа (март 1921 – сентябрь 1929). М., 2012. 287 с.
10. Супруненко, 1966 – Супруненко Н. И. Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервен-

- ції на Україні (1918-1920). М., 1966. 455 с.
11. Съезды Советов Советских Социалистических Республик. Сборник документов. 1917-1922 гг. Том II. М., 1960. 560 с.
  12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
  13. Центральний державний архів громадських об'єднань України.
  14. Чмыга, 1974 – Чмыга А. Ф. Колхозное движение на Украине (1917-1929 гг.). Очерки истории. М., 1974. 320 с.
  15. Шкляев, 2002 – Шкляев И. Н. История Одесской ГУБЧК. 1917-1922 гг.: Монография. О., 2002. 104 с.
  16. Яковлева, 1991 – Яковлева Л. В. Діяльність Постійної наради при РНК УСРР по боротьбі з бандитизмом у 1921-1923 рр. // УІЖ. 1991. № 8. С. 42-53.

References

1. Visty Odes`kogo Guberns`kogo Revolyucijnogo Komitetu i Guberns`kogo ta zagal`nomis`kogo komitetu KP(b)U [Herald of the Odesa Provincial Revolutionary Committee and the Provincial and City Committee of the CP(b)U]. [in Russian].
2. Galuzevyj derzhavnyj arxiv Sluzhby bezpeky Ukrayiny [Branch State Archive of the Security Service of Ukraine]. [in Russian].
3. Ganzha, Slin'ko, Shostak, 1963 – Ganzha I. F., Slin'ko I. I., Shostak P. V. Ukrainское село на пути к социализму // Oчерки istorii kollektivizacii sel's`kogo hozjajstva v sojuznyh respublikah [Ukrainian village on the road to socialism // Essays on the history of collectivization of rural economy in the Union republics]. М., 1963. p. 151-223. [in Russian].
4. Dopolnitel'nyj sbornik dekretov i postanovlenij VUCIK i Sovnarkoma k «Sobraniju Uzakonenij i Rasporjzhenij Raboche-Krest'janskogo Pravitel'stva Ukrainy» [An additional collection of decrees and resolutions of the All-

- Ukrainian Central Executive Committee and Council of People's Commissars on the "Assembly of Legislations and Orders of the Workers and Peasants' Government of Ukraine"]. Kharkov. 1921. Art. 1. P. 5. [in Russian].
5. Kommunist (Har'kov) [Communist (Kharkov)]. [in Russian].
  6. Kucher, 1971 – Kucher O. O. Rozgrom zbrojnyoi vnutrishn`oyi kontrrevolyuciyi na Ukrayini u 1921–1923 rr. [The defeat of the internal armed counterrevolution in Ukraine in 1921-1923]. Kharkov, 1971. 171 s. [in Ukrainian].
  7. Pro borot`bu z bandytyzmozom (postanova) // Zbirnyk zakoniv i rozporyadzen` robitnycho-selyans`kogo uryadu Ukrayiny. 30 sichnya – 15 lyutogo 1921 roku [On the fight against banditry (resolution) // Collection of laws and orders of the Workers and Peasants' government of Ukraine. January 30 - February 15]. 1921. Ch. 2. S. 40. [in Ukrainian].
  8. Pro zaxody z borot`by z bandytyzmozom (postanova) // Zbirnyk zakoniv i rozporyadzen` robitnycho-selyans`kogo uryadu Ukrayiny. 30 sichnya – 15 lyutogo 1921 roku [On measures of combatting banditry (resolution) // Collection of laws and orders of the Workers and Peasants' government of Ukraine. January 30 - February 15]. 1921. Ch. 2. S. 34-35. [in Ukrainian].
  9. Savchenko, 2012 – Savchenko V. A. Neoficial'naja Odessa jepohi njepa (mart 1921 – sentjabr' 1929) [The Unofficial Odessa during the era of the New Economic Policy (March 1921 - September 1929)]. M., 2012. 287 p. [in Russian].
  10. Suprunenko, 1966 – Suprunenko N. I. Ocherki istorii grazhdanskoj vojny i inostrannoj voennoj intervencii na Ukraine (1918-1920) [Essays on the history of the civil war and foreign military intervention in Ukraine (1918-1920)]. M., 1966. 455 c. [in Russian].
  11. S`ezdy Sovetov Sovetskikh Socialisticheskikh Respublik. Sbornik dokumentov. 1917-1922 gg. Tom II [Congresses of the Soviets of the Soviet Socialist Republics. Collection of documents. 1917-1922. Volume II]. M., 1960. 560 p. [in Russian].

12. Central`nyj derzhavnyj arxiv vyshhyx organiv vlady ta upravlinnya Ukrainy [Central State Archive of the Supreme Governance and Management Authorities of Ukraine]. [in Russian].
13. Central`nyj derzhavnyj arxiv gromads`kyx ob'yednan` Ukrainy [Central State Archive of Public Associations of Ukraine]. [in Russian].
14. Chmyga, 1974 – Chmyga A. F. Kolhoznoe dvizhenie na Ukraine (1917-1929 gg.). Ocherki istorii [The collective farm movement in Ukraine (1917-1929). History essays]. M., 1974. 320 p. [in Russian].
15. Shkljaev, 2002 – Shkljaev I. N. Istorija Odesskoj GUBChK. 1917-1922 gg.: Monografija [The History of Odessa GUBCHK. 1917-1922: Monograph]. O., 2002. 104 p. [in Russian].
16. Yakovleva, 1991 – Yakovleva L. V. Diyal`nist` Postijnoyi narady pry RNK USRR po borot`bi z bandytyzmozom u 1921-1923 rr. [Activities of the Standing Meeting under the RNK of the Ukrainian SSR on Combating Banditry in 1921-1923] // Ukrainian Historical Magazine. 1991. No. 8. S. 42-53. [in Ukrainian].